

Nagy István

**„...sokkal több pénz kellene, hogy gyorsabban haladjunk előre...”
A turizmusfejlesztés feladatai az 1950-es években Hajdúszoboszlón a tanács
végrehajtó bizottsága üléseinek jegyzőkönyvei tükrében***

Bevezetés

Napjainkban természetes, hogy a turisztikai célterületek minőségi szolgáltatások kialakítása és versenyképességük növelése érdekében nemcsak saját forrásokat, hanem például pályázati pénzeket használnak fel, mivel az Európai Unió támogatja a turisztikai lehetőségek fellendítését.¹ Ezekből a támogatásokból Hajdúszoboszló is részesül, részben ennek köszönhető, hogy megőrizte vezető szerepét az idegenforgalomban. Kutatásaim során azt vizsgálom, milyen úton-módon jutott el az alföldi kisváros odáig, hogy az ország egyik legjelentősebb turisztikai célterületévé vált.

Tanulmányomban ennek a fejlődésnek egy nehezebb időszakát mutatom be: Hajdúszoboszló város vezetésének a turizmusfejlesztésben játszott szerepét vizsgálom az 1950-es években. Ezt az időszakot a legújabb turizmustörténeti összefoglaló a magyar turizmus „nehéz éveiként” jellemzi.² Bár nem számított fontos gazdasági ágazatnak, 1948–1951 között az idegenforgalmi szektor legnagyobb részét államosították. A hidegháborús légkörben az idegenforgalom szinte csak belföldre korlátozódott. Ugyanakkor létrehozták a munkásüdültetés feltételeit, amit az állam anyagilag támogatott. Lassú fellendülést 1954-től mutatott az ágazat.³ Ezek a tényezők komoly kihívások elé állították Hajdúszoboszló városát, ahol az alig több, mint két évtizede feltárt gyógyvíz nyomán még éppen csak kialakulóban volt a fürdőkultúra, és ezt a fejlődést is nagymértékben lelassította a világháború. Éppen ezért különösen érdekes megvizsgálni, hogy egy olyan időszakban, mint az 1950-es évek, amikor a turizmusfejlesztés egyáltalán nem tartozott az országos politikai prioritások közé, mennyire érvényesültek a turizmus szempontjai az új városvezetés fejlesztési elképzeléseiben? Milyen nehézségekkel találkoztak a fürdő- és városfejlesztés feladatainak ellátása során? Milyen feszültségeket szült a fürdő államosítása? Mely feladatok számítottak fontosnak a fürdőváros-jelleg kialakítása érdekében? Létezett-e egységes koncepció az ezzel kapcsolatos feladatok összehangolása mögött?

A fenti kérdésekre a város irányításának újonnan alakult szerve, a városi tanács végrehajtó bizottság üléseinek jegyzőkönyveiben keresem a választ. Az 1949. augusztus 20-án kihirdetett alkotmány 30. § megfogalmazta, hogy az államhatalom helyi szervei a megyei, városi, járási, községi és városi kerületi tanácsok.⁴ Ezeket szovjet mintára, új közigazgatási egységként hozták létre Magyarországon. A működésükre vonatkozó első részletes szabályozást az 1950. évi I. törvény (tanácstörvény) és végrehajtási rendelkezései

* A Magyar Levéltárosok Egyesülete vándorgyűlésén 2019. szeptember 11-én Gyulán elhangzott előadás frott változata.

¹ Pallai 2015. 76.

² Rubovszky–Szigeti–Walkó 2009. 222.

³ Rubovszky–Szigeti–Walkó 2009. 223–224.

⁴ Magyar Közlöny – Törvények és rendeletek tára (1949), 174. sz., 1949. augusztus 20. 1358. https://ad-plus.arcanum.hu/hu/view/MagyarKozlony_1949_Rendeletek_138-243/?pg=361&layout=s (Utolsó letöltés: 2019. október 29.)

tartalmazták.⁵ A tanácsok önálló jogkörrel alig rendelkeztek, saját anyagi forrásaik sem voltak, így az önkormányzatiság elve nem, vagy csak korlátozottan érvényesülhetett a munkájukban. A helyi tanácsok végrehajtó és intézkedő szervei a végrehajtó bizottságok voltak. Széles körű döntési jogkörrel rendelkeztek, sőt, ha a tanács nem ülésezett, a végrehajtó bizottság gyakorolta feladatkörét.

Az idegenforgalom feladatai Hajdúszoboszlón legtöbbször a három nagy tanácsi irányítás alatt álló szolgáltató vállalat (Gyógyfürdő Vállalat, Vendéglátó Vállalat, Községgazdálkodási Vállalat) éves működéséről készített beszámolókon keresztül került a tanács és a végrehajtó bizottság üléseinek napirendi pontjai közé, így elsősorban ezeket vizsgálom tanulmányomban. A tanácson belül megalakult ugyan a gyógy- és üdülőhelyi állandó bizottság, de ennek működéséről nem maradt fenn jegyzőkönyv.

Városvezetés és fürdőfejlesztések 1950 előtt

Elsőként érdemes felvázolni, mikor és hogyan alakult ki Hajdúszoboszló turisztikai vonzereje, hogy lássuk, mire tudott építeni az 1950-es években a városvezetés. Az 1925. október 26-án Pávai Vajna Ferenc kutatásai nyomán Hajdúszoboszló határában feltört hévíz rövid időn belül országos ismertséget szerzett a városnak. A csodaforrásnak elkezdett hőforrás iránti érdeklődést a város vezetése szinte az első pillanattól igyekezett kihasználni. Úgy vélték, hogy az 1090,7 méter mélyről feltörő 73 °C-os víz – egy, a természeti kincsre épülő fürdővel – jelentheti a későbbiekben a település turisztikai vonzerejét. Ezért 1925. november 25-én a képviselőtestület határozatot hozott, hogy a város a hőforrás megvétele érdekében kezdjen tárgyalásokat a pénzügyminisztériummal, és kérjenek segítyt vagy állami támogatást gyógyfürdő létesítése céljából.⁶ A törekvések részben sikerrel jártak. A pénzügyminisztérium 82.219/1926. XV. számú engedélyokirata 100 évre a városnak adta az I. számú hőforrás kihasználási jogát, de kötelezte is, hogy földgáz felhasználásával működő elektromos áramfejlesztő telepet, strandfürdőt, gyógyászfőző üzemet hozzon létre saját költségén, magántőke bevonásával pedig gyógyfürdő- és vízgyógyintézetet, gyógyvízpalackozó üzemeltetést létesítsen.⁷ A minisztérium leiratát a városi közgyűlés 1926. július 25-i ülésén fogadta el.⁸ Egy év múlva meg is nyitotta kapuit az ideiglenes fövényfürdő. A város ezt 22 000 pengő költséggel valósította meg, ami az igen rövid – két hónapig sem tartó – üzemelés során megtérült, sőt a 28 ezer fürdővendég által termelt bevétel 6000 pengő hasznot is hozott.⁹ Ezt követően a második világháborúig a fürdő látogatottsága szinte állandóan nőtt, a forgalom növekedése pedig együtt járt a bevételek emelkedésével. Ez megerősítette a városvezetést abban, hogy érdemes a létesítményt – a szűkös anyagi lehetőségek ellenére is – folyamatosan fejleszteni. 1930-ban még csak a legsürgetőbb és a működtetés folyamatosságát elősegítő beruházásokat vették tervbe.¹⁰ A két világháború közötti időszakban a fejlesztések nem annyira a gyógyászati

⁵ Magyar Közlöny – Törvények és törvényerejű rendeletek tára (1950), 7. sz., 1950. május 18. 107–112.

⁶ Hajdúszoboszló város megvásárolja a hőforrást. Független Hajdúság, 24. évf. (1925), 1925. november 29. 2.

⁷ Megkötötte a pénzügyminiszter Hajdúszoboszló várossal a gázos hévíz kihasználására a végleges szerződést. Független Hajdúság, 25. évf. (1926), 1926. július 25. 1–2.

⁸ Független Hajdúság, 25. évf. (1926), 1926. augusztus 1. 3.; Veress 1942. 130.

⁹ Veress 1942. 66.

¹⁰ Ezek: második medence építése, a fürdő területének körülkerítése, parkosítása. Szálkai 2015. 411–412.

részleg, hanem a strandfürdő kiépítésére koncentráltak. Veress Béla, a városi kezelésben lévő fürdő első igazgatója így foglalta össze ezt a koncepciót: „A fürdő fejlesztésének iránya kezdettől fogva az volt, hogy *olyan fürdőberendezéseket kell létesíteni* – és pedig lehetőleg kevés költséggel s a város közönségének megterhelése nélkül – amelyek a vendégforgalmat *azonnal és hatásosan* emelik. Ezt a célt elérni teljes mértékben *sikerült* is, s már most *a fürdőtelep jelenlegi bevételi forgalma lehetővé teszi a város közönsége számára azt, hogy a tervezett többmillió pengős hosszúléjratú kölcsönt a fürdő teljes kiépítésére felvehesse.*”¹¹ A strandfürdő tehát azért kapott az ekkor megvalósult fejlesztések során kiemelt szerepet, mert – a vezetőség szerint – itt lehetett leginkább megvalósítani, hogy kis összegű befektetésekkel rövid idő alatt tudják növelni a jövedelmezőséget.

A helyi közigazgatás 1944. október elején, a frontvonal közeledtével megszűnt. Feladatait a harcok elültével a nemzeti bizottság vette át az új önkormányzati testület megalakulásáig. Az 1940-es évek második felében az új helyi vezetés is fontos bevételi forrásként tekintett a fürdőre, ezért nagy lendülettel vetette bele magát az üzem újraindításával és a fejlesztéssel kapcsolatos feladatok ellátásába. A szovjet Vörös Hadsereg jelenléte miatt azonban a fürdő csak 1946. január 1-jén nyílt meg újra a nagyközönség előtt. Kezelését – a korábbi időszakhoz hasonlóan – a Városi Közművek Vállalat végezte. A lecsökkent forgalmat a vállalat vezetősége azzal igyekezett növelni, hogy a gyógykezeléseket végző részlegeket állították elsőként helyre, és gondoskodtak azok téliesítéséről is a fürdőidény időbeli meghosszabbítása érdekében.¹² A fürdőügyek intézésére a képviselőtestület külön bizottságot hozott létre, amelynek legfontosabb feladata a gyógyfürdő cím megszerzése és a fejlesztésekhez szükséges anyagi és politikai támogatás elérése volt. Ezt váratlanul hamar, 1946. július 23-án engedélyezte a népjóléti miniszter, 10 év türelmi időt adva a hiányosságok pótlására.¹³ A város vezetése világfürdő létrehozásában gondolkodott, amelynek tervezésével két neves építész, Weichinger Károlyt és Hajós Alfrédot bízták meg. A terveket 1946. augusztus 31-én mutatták be dr. Mistéth Endre újjáépítési miniszter jelenlétében, aki kitűnőnek tartotta azokat, de világossá tette azt is, hogy a város anyagi támogatásra egyelőre nem számíthat.¹⁴ Újabb eredményt jelentett, hogy 1949. január 28-án a népjóléti miniszter 181.876/1949 N. M. számú rendeletével a város meghatározott részét üdülőhellyé nyilvánította.¹⁵

A világfürdő terve azonban továbbra is papíron maradt a tőkehiány és a hamarosan bekövetkező államosítás miatt. Ugyanakkor a kialakuló szervezett munkásüldöltetés újabb lehetőséget jelentett. Az 1949. évi alkotmány kimondta: „*A Magyar Népköztársaság biztosítja a dolgozóknak a pihenéshez és üdüléshez való jogát. E jogot a Magyar Népköztársaság a törvényes munkaidő, a fizetések szabadság és a dolgozók üdülésének megszervezése útján valósítja meg.*”¹⁶ Ez megteremtette a tömeges méretű turizmus kialakulásának egyik lényeges feltételét. Egy

---

¹¹ Veress 1942. 111.

¹² Kun 1975. 720.

¹³ 229.108/1946 VIII. 2. N. M. számú rendelet. Magyar Közlöny (1946), 177. sz., 1946. augusztus 6. 7.; Kun 1984. 147–148.

¹⁴ Néplap, 3. évf. (1946), 195. sz., 1946. szeptember 3. 3.

¹⁵ Az üdülőhely kiterjedése: a gyógy- és a strandfürdő egész területe, a Bánomkert, továbbá a Rásó István (ma József Attila) úttól a Szurmay utca, Csanády tér, Kenézy utca, Bethlen utca, Luther utca, Bányász utca, Arany János utca, Wesselényi utca, Attila utca és Hőforrás tér által határolt terület. Magyar Közlöny (1949), 34. sz., 1949. február 13. 1.

¹⁶ 1949. évi XX. törvény 46 § (1)-(2) Magyar Közlöny – Törvények és rendeletek tára (1949), 174. sz., 1949. augusztus 20. 1360. https://adtplus.arcanum.hu/hu/view/MagyarKozlony_1949_Rendeletek_138-243/?pg=363&layout=s (Utolsó letöltés: 2019. október 29.)

másik fontos feltételt, a szabadon elkölthető jövedelmet az üdültetés állami támogatása pótolta. Az idegenforgalmi ágazat államosítása tehát ebből a szempontból a tömeges munkásüdültetés, a szociális turizmus tárgyi feltételeinek megteremtését szolgálta.¹⁷ A hajdúszoboszlói fürdővállalat államosításáról 1949 márciusában a minisztertanács döntött, amelynek 157/1949. sz. határozata értelmében a fürdőtelep, amely addig Hajdúszoboszló város tulajdonában volt, átkerült a népjóléti miniszter illetékességi körébe. A cég neve ekkor Hajdúszoboszló Gyógyfürdő Nemzeti Vállalat lett.¹⁸ Ezt követően szinte évente követték egymást az átszervezések. Előbb az Egészségügyi Minisztérium, majd a Fürdő Üdülő Központ irányítása alá került a vállalat.¹⁹ Végül 1952. január 1-i dátummal a helyi tanács lett a frissen megalakított Hajdúszoboszló Gyógyfürdő vállalat irányító szerve.²⁰

A turizmusfejlesztés a tanács végrehajtó bizottságának napirendjén az 1950-es években

Hajdúszoboszló turizmusfejlesztését vizsgálva napjaink szakmai diskurzusának teremszemléletű megközelítését alkalmazom. Ennek segítségével szeretnék rávilágítani a kínálat és a kereslet összefüggéseire, amelyet a Hajdúszoboszló fürdőtörténetével foglalkozó szakirodalom még nem vizsgált. Michalkó Gábor megfogalmazása szerint makroszintű megközelítésben „*turisztikai termékeknek nevezjük az egy, esetleg több idegenforgalmi vonzerőre alapozott, a vendég igényeinek összességét kielégítő potenciális szolgáltatáshalmazt. [...] A komplex turisztikai termék magában foglalja az attrakció, a megközelíthetőség, az ellátás, a vendégszeretet összességét, összeállítása során törekedni kell a turizmus feltételrendszerének optimális kihasználására.*”²¹ A szakirodalom ennek elemeiként sorolja fel a vonzerőt, a közlekedési és egyéb infrastruktúrát, a szálláslehetőségeket, a vendéglátást, az utazási irodai szolgáltatásokat, a kulturális és egyéb szolgáltatásokat, a biztonságot, higiéniát és az emberi tényezőt (turizmusban dolgozók száma, szakképzettsége, nyelvtudás, vendégszeretet).²² Ebből a felsorolásból is látszik, mennyire komplex a fogalom, és milyen sok ágazatot, részterületet érint. A turisztikai termék középpontjában a vonzerő (attrakció) áll.²³ Ez a vonzerő azonban működésképtelen a turisztikai infra- és szuprastruktúra nélkül.²⁴ Éppen ezért a tanulmányomban a fürdőt mint komplex turisztikai terméket vizsgálom. Elsőként konkrétan a fürdőfejlesztésre tett lépéseket, majd pedig azokat az intézkedéseket, amelyek tágabb értelemben a turisztikai infra- és szuprastruktúra kialakítását/átalakítását, tehát a turizmus feltételeinek megteremtését szolgálták.

¹⁷ Rubovszky–Szigeti–Walkó 2009. 223.

¹⁸ 10.081/5/2–2/1949. IV. szám a népjóléti minisztertől. Magyar Közlöny (1949), 255. sz., 1949. december 9. 5.

¹⁹ Kun 1975. 725.; Erdei 2006. 582–583.

²⁰ 12/1952. VB határozat. Jegyzőkönyv a Városi Tanács Végrehajtó Bizottságának 1952. január 11-i üléséről. MNL HBML XXIII. 552. 3. k.

²¹ Michalkó 2011.

²² Gonda 2016. 13–20.

²³ Uo. 12.

²⁴ A szakirodalom a vonzerőt, az alap-infrastruktúrát, a turisztikai infra- és szuprastruktúrát a turizmus tárgyi feltételeinek tekinti. Ezen belül „[...] a turizmus infra- és szuprastruktúrája elsősorban a turisztikai vonzerő eredményes értékesítését, a vendégek gondtalan tartózkodását lehetővé tevő létesítményeket takarja.” Michalkó 2012. 88.

Fürdőfejlesztés

Hajdúszoboszló turisztikai vonzerejét az 1925-ben feltárt gyógyhatású hévíz jelentette, az erre alapozott turisztikai termék pedig – napjainkban is – az egészségturizmus. Ez azt jelenti, hogy Hajdúszoboszlót a gyógyulni és üdülni vágyó turisták keresték fel az elmúlt csaknem száz évben. A dolog természetéből fakadóan a gyógyfürdő jelentette az idegenforgalmi infrastruktúra legfontosabb elemét, mivel itt értek hozzá a vendégek a legfontosabb szolgáltatásokhoz. Ezért volt nagy jelentősége annak, hogy 1952-ben a város „visszakapta” a fürdő irányítását. Hajdúszoboszló vezetése így közvetlenül irányíthatta a helyi turisztikai kínálat legfontosabb elemét. A gyógyfürdő jelentőségével természetesen tisztában volt a végrehajtó bizottság is. Ahogyan azt egy 1958-ban készült jelentésben megfogalmazták: „A Gyógyfürdő a város reprezentatív üzeme, városunk jellegének meghatározója, amellyel hozzáfűződik teljes idegenforgalmunk.”²⁵ Éppen ezért a turizmus kiszolgálása és fenntartása szempontjából a legfontosabb feladatot a gyógyfürdő működési feltételeinek biztosítása, valamint fejlesztése jelentette. A megoldandó feladatok feltérképezése érdekében a fürdővállalat évente beszámolót készített a végrehajtó bizottság számára a fürdőidényre való felkészültségről.

A gyógyfürdő működéséről szóló beszámoló 1954-ben azt fogalmazta meg, hogy a vállalat a megfeszített termelési terveket minden évben teljesíti. Ebben nagy szerepet játszott az, hogy a város közönségének „életszükséglete” a fürdő használata a beszámoló szerint. Ugyanakkor azt is a vb elé tárta, hogy „A fürdő meglehetősen romlott állapotban van s be kellett zárni a fedett medencéket, mivel az életveszélyes lett. A fürdő többi része is sürgős felújításra szorul. Az évtizedekkel előbb készült deszkakabinok elkorhadtak, a medencék körüli járdák annyira egyenetlenek, hogy rajta a közlekedés mezítlábbal nem biztonságos és ezenkívül ott mindig megáll a víz, ami ott viszont az utcai ruhában közlekedő fürdőzők részére okoz bosszúságot.” Ezek a problémák inkább a fürdőzők komfortérzetét csökkentették, de az üzemeltetési nehézségek másik csoportja már a termelékenységre és ezzel összefüggésben a jövedelmezőségre is hatással volt. Túl szűk volt a kádfürdőben a csövek keresztmetszete, emiatt a várakozási idő órákra nőtt, amit sok vendég nem vállalt. De panaszt okozott a beszámoló szerint az is, hogy a zuhanyzók száma kevés volt, a vízhálózat nem bírta a nagy fogyasztást. A strandfürdőben nem volt hideg-meleg vizes zuhanyzó. A hűtőtorony sem működött megfelelően, így nyaranta csupán 50 °C-ra lehetett csökkenteni a termásvíz hőmérsékletét. Az üzemeltetést nehezítette a takarékosra törekvő létszámpolitika. A gyógyfürdő ugyanis – állt a beszámolóban – létszámhiánnyal működött, ami legtöbbször a fürdőzők rovására ment. „A Vállalat munkaerőhiány miatt nem tud minden helyre megfelelő embert állítani, így ismét felütötte a fejét a borralaló szedés, melynek megszüntetésére a Vállalat mindent elkövet. Sajnos erről konkrétan senki nem ad jelentést. A munkafegyelem egyébként kielégítő?” Az említett hibák kijavítása azonban nagyon lassan ment, amint az a beszámolót követő vita során kiderült. Konkrét ígéretet csak a hűtőtorony javítására kapott a gyógyfürdő, de ezt az építkezést csak 1955. májusi kezdéssel vállalták. A vállalat igazgatója, Kiss Sándorné a megoldást az állami támogatásban látta, hogy a második ötéves tervben 10 millió forintot terveztek a fürdőre. Ez az összeg szerinte megszüntetné a gondokat. A vb tagjai ugyanezen az ülésen megfogalmazták, a fürdő feladata, hogy állandóan új bevételi forrásokat keressen, és a tervek túlteljesítésére törekedjen. Ehhez gyakorlati útmutatást a tanács pénzügyi osztályától kaphatott.

---

²⁵ Hajdúszoboszló Város Tanácsa VB I. Pénzügyi Osztálya – A tanácsi irányítás alatt álló vállalatok működéséről jelentés. 1958. április 15. MNL HBML XIII. 552. 12. k.

A fürdőigazgatótól ennek megfelelően aktív kezdeményező szerepet vártak el: „*A fürdő igazgató ne elégedjen meg azszal, hogy valami munka elvégzése be van ütemezve, hanem azt állandóan sürgetni kell, még a Minisztériumban is.*”²⁶

Annak ellenére, hogy a vb a gyógyfürdőt szolgáltató vállalatnak tekintette, és a III. pártkongresszusnak a dolgozók igényeiről való fokozott gondoskodásról szóló irányelve is hivatkoztak, a szolgáltató szemlélet csak igen nehezen érvényesült. A hibák kijavítása meglehetősen lassan zajlott. A tanács város- és községgazdálkodási csoportja által 1955-ben készített beszámoló sem hallgatta el, hogy a fürdőzők részéről a fürdő működésére és szolgáltatásaira számos panasz érkezett. Ennek okát a beszámolót aláíró Fazekas Rudolf csoportvezető részben a fürdő elhanyagoltságára, részben a vezetés munkájának szervezetlenségére vezette vissza. Utóbbira példaként az ivóvízellátás zavarait hozta fel. A villanymotoros szivattyú ugyanis számos alkalommal leállt, ami miatt az ivóvízellátás órákra szünetelt a fürdő teljes területén. Ez megoldható lett volna egy jelzőberendezés felszerelésével a beszámoló szerint. Visszatérő panasznak számított, hogy az ivócsarnokban nem kapható Hajdúvíz. A parkok elhanyagoltsága, a papírhulladék és az ételmaradékok látványa „*a fürdőző közönség erős visszatetszését*” váltotta ki. További probléma volt, hogy az átépített fedett fürdő öltözőjének berendezése „*a legprimitívebben lett megoldva, ami semmi körülmények között nem elégítheti ki a fürdőző közönség igényeit és nem méltó gyógyfürdőnköz.*” Emellett az átépítés során olyan szerkezeti és műszaki megoldások születtek, amit a csoportvezető kifejezetten életveszélyesnek ítélt. Számos problémára (2500 fős kabinsor építése, hűtőtorony újjáépítése, a kád- és a fedett fürdő összekötése üvegfolysóval) a megoldást a Város- és Községgazdálkodási Minisztériumtól remélt 1,5 millió forint hiteltől várták. A csoportvezető javasolta a vb-nek, hogy kérje a megyei tanács segítségét a hitel elnyerése érdekében. A vb feladatát a felszólaló Kovács Gyula vb-titkár a fejlesztések menedzselésében látta: „*A fürdő fejlődése országos érdek, mivel a dolgozók legjobbait ide utalják be s fő feladatunk, hogy ilyen tervhiteleket kitalapossan a tanács.*” Éppen ezt a fajta kezdeményező-készséget hiányolta Majtényi János, a megyei tanács kiküldöttje, amikor megfogalmazta, hogy az előző tanácsvezetést is terheli felelősség azért, hogy a fürdő nem fejlődött az előző 10 évben.²⁷

Ugyancsak fontos feladata volt a vb-nek, hogy egyeztessen a különböző fenntartású vállalatok – végső soron a turizmus szereplői – között. 1955-ben a Hajdú-Bihar Megyei Tatarozó Vállalat megkezdte a 600 személyes vállfás öltöző építését. A problémát az jelentette itt, hogy a vállalat – a beszámoló szerint – mellékkérdésnek tekintette, és ezért csupán három fővel kezdte meg az építkezést. Emiatt úgy tűnt, hogy csak 1956 őszére, azaz az üdülési szezon befejeződése után készül el az öltöző, ami az amúgy is súlyos kapacitás gondokat enyhítette volna. Fazekas Rudolf, a tanács város- és községgazdálkodási csoportjának vezetője javasolta, hogy a vb sürgesse meg a munkák idény előtti befejezését a megyei tanácsnál. Ugyanígy javasolta, hogy a gyógyfürdő területén lévő ivócsarnokot üzemeltető Üdülöhelyi Ellátó Vállalat figyelmét hívják fel arra, hogy még a fürdő megnyitása előtt újítsa fel az elhanyagolt állapotban lévő helyiséget. Abban az esetben is a vb beavatkozására volt tehát szükség, ha egyes vállalatok nem gondozták az általuk kezelt helyiségeket. Megjegyzendő itt, hogy más esetekben nem a munkaerő vagy a pénzhiány akadályozta a műszaki problémák megoldását, hanem az anyaghiány. A hullámverő-

²⁶ Szombathelyi Gyula vb-tag felszólalása a vb 1954. június 18-i ülésén. MNL HBML XXIII. 552. 5. k.

²⁷ Jegyzőkönyv Hajdúszoboszló Város Tanácsa Végrehajtó Bizottságának 1955. február 4-i üléséről. MNL HBML XXIII. 552. 6. k.

dugattyú felújítására meg lett volna az anyagi fedezet, de az ehhez szükséges 3-4 m³ borovi fenyő beszerzése hosszú évek alatt is lehetetlennek bizonyult.²⁸ Ezt csupán hat év alatt, 1958 júniusára sikerült beszerezni.²⁹

A tanács vb üléseinek jegyzőkönyveit olvasva egyértelműnek tűnik, hogy a Hajdúszoboszlóra látogató turisták egyik meghatározó élménye a fürdőben tapasztalt zsúfoltság volt. A beszámolók utalnak arra, számos panasz született amiatt, hogy a fedett gyógyfürdőből nem lehetett átjárni a nyitott strandra. A két rész egyesítését a Gyógyfürdő Vállalat többször kérte a felettes szervektől, mivel – a zsúfoltság mellett – a gyógyfürdő látogatói azt is nehezményezték, hogy el vannak zárva minden „látványosságtól”. A vendégek szórakozási és sportlehetőségeket, parkot ugyanis csak a strand területén találtak.³⁰ Végül a gyógy- és strandfürdő szétválasztását 1956-ban szüntették meg. A fürdővállalat vezetősége – nagyobb beruházások hiányában kis anyagi ráfordítással – a szórakozási lehetőségek számának növelésével igyekezett kínálatát bővíteni. Ezek közé tartozott az inhalatórium üzembe helyezése, amellyel egyben a gyógytényezők számát is növelni kívánták, a tornaszerek beszerzése (mászórúd, gyűrű- és lengőhinta, nyújtó), a csónakázó tóba halak telepítésével a pecázás lehetőségének biztosítása, valamint csónakok beszerzése. Az 50 ezer forintért beszerzett csónakok azonban olyan gyenge minőségben készültek, hogy 1-2 éven belüli elhasználódásukkal számoltak.³¹ 1959-ben az újonnan beszerzett 10 csónakból 10 nap alatt 6 darab ment tönkre.³² Ezt látva a vb ülésén felmerült a kérdés, hogyan lehetséges az, hogy másutt nem ráfizetéses a csónakázás üzemeltetése?³³

A zsúfoltság elkerülésére a fürdő vezetősége – a vendégek kérésére – új, pénztáros bejáratot nyitott a Bánomkert felőli részen, az északi részen pedig egy kijáratot. Különösen sok panasz érte a beutaltak részéről a gyógyfürdőt a masszírozó zsúfoltsága miatt, mivel úgy érezték, a masszőrök nem fordítanak elég időt egy-egy beteg kezelésére. Itt munkaszervezéssel akarták a vendégek feltorlódását elkerülni. A masszírozás ennek érdekében 1960-ban már nem érkezési sorrendben történt, hanem a vendégek egy időszakon belül maguk választhatták meg annak időpontját.³⁴ Az itteni zsúfoltsághoz hozzájárult a „szakképzett fürdős dolgozók” hiánya is. Ezt a fürdővezetés szakmunkásképző tanfolyam szervezésével kívánta orvosolni, amelyre az Egészségügyi Minisztérium adott engedélyt. A tanfolyamot 25 fő kezdte el, és arra számítottak, hogy a lemorzsolódások miatt 8-10 fő fog levezélgazni, és ez a létszám már megoldotta volna a vállalat szakmunkáshiányát.³⁵

---

²⁸ Jelentés a város szolgáltató vállalatainak felkészüléséről az 1956. évi feladatok megoldására. 1956. április 2. MNL HBML XXIII. 552. 8. k.

²⁹ Jelentés a Gyógyfürdő Vállalat, a Községgazdálkodási Vállalat és a Vendéglátó Vállalat felkészüléséről az 1958. évi fürdőidényre. 1958. április 1. MNL HBML XXIII. 552. 12. k.

³⁰ Jelentés a város szolgáltató vállalatainak felkészüléséről az 1956. évi feladatok megoldására. 1956. április 2. MNL HBML XXIII. 552. 8. k.

³¹ Beszámoló a Gyógyfürdő Vállalat 1957. évi tavaszi felkészültségéről. 1957. március 16. MNL HBML XXIII. 552. 10. k.

³² Beszámoló a Gyógyfürdő, Községgazdálkodási Vállalat és Vendéglátóipari Vállalat tavaszi felkészültségéről. 1959. március 31. MNL HBML XXIII. 552. 14. k.

³³ Jegyzőkönyv Hajdúszoboszló Járási Jogú Város Tanácsa Végrehajtó Bizottságának 1959. április 3-i üléséről. Ujhelyi Károly vb-tag hozzászólása. MNL HBML XXIII. 552. 14. k.

³⁴ Beszámoló a Gyógyfürdő, a Községgazdálkodási és a Vendéglátóipari Vállalat tavaszi felkészültségéről. 1960. április 25. MNL HBML XXIII. 552. 16. k.

³⁵ Jelentés a Gyógyfürdő Vállalat, a Községgazdálkodási Vállalat és a Vendéglátó Vállalat felkészüléséről az 1958. évi fürdőidényre. 1958. április 1. MNL HBML XXIII. 552. 12. k.

A fürdőlátogatók nagy tömege és az ehhez képest kevés számú igénybe vehető eszköz együttesen megteremtette annak a lehetőségét, hogy a vállalat személyzetének egy része a borraivalászedés révén mellékjövedelmet biztosítson magának az idegenforgalomból. Erre leginkább a kabinos munkakör volt alkalmas a következők miatt. 1960-ban kabinonként négy személlyel számolva a fürdőben 4300 főnek tudtak helyet biztosítani, holott naponta átlagosan 6300 fő látogatta azt. Kiemelkedően forgalmas napokon még ennél is többen, például 1959. augusztus 9-én a fürdőzők létszáma 11 600 fő volt.³⁶ Elterjedt az a vélemény, hogy a vállalatnál mindenki kabinos akar lenni a mellékkereseti lehetőség miatt, akik az egyszerű embereket, akikből nem nézték ki, hogy borraivalót adnak, inkább a vállfás öltözőbe küldték.³⁷ A vállalat munkájáról készített beszámoló azonban ennél kedvezőbbnek ítélte meg a helyzetet. 1960-ban, a korábbi évekkal ellentétben, már nem fordult elő olyan eset, hogy kabinhoz csak úgy lehetett jutni, ha valaki előzetesen odaadta a borraivalót a kabinosnak. A vállalatvezetés, a fürdőorvos, a főkönyvelő, a fürdőmester többször felhívták a dolgozók figyelmét arra, hogy minden vendéget egyformán kell kiszolgálni, de teljesen nem tudták megszüntetni a borraivalászedést – olvasható a beszámolóban.³⁸

A fürdő- és a tanácsvezetés tisztában volt azzal, hogy a korábban említett munkaszervezési újítások csupán kényszermegoldások, amelyekkel a zsúfoltságot legfeljebb enyhíteni lehet, de megszüntetni nem. Valódi megoldást csakis a szolgáltatásfejlesztés és a nagyarányú bővítés jelentett, amit állami hitelek igénybevételével lehetett megvalósítani. A Gyógyfürdő Vállalat azonban sokáig nem jutott hozzá olyan mértékű hitelhez, ami ezt lehetővé tette volna. A beruházási és felújítási hitelkeretek sokszor még a működést veszélyeztető műszaki-üzemeltetési problémák megoldását sem tették lehetővé. Így volt ez az elavult hűtőtoronnyal, amelynek üzemzavarairól – amint arról már szó volt – még 1954-ben tudomást szerzett a vb.³⁹ Ettől kezdve szinte évente elhangzott, hogy számítani lehet a hűtőtorony üzemből való kiesésére, ami azzal járt volna, hogy vagy elviselhetetlenül meleg, vagy – a vízcseré elmaradása miatt – koszos víz fogadta volna a turistákat a medencékben. 1954-ben elkészültek a tervek az új torony megépítésére, amelynek költségvetése 400 ezer forint volt. Még 1958-ban is csak a torony gyorsjavítására sikerült egy kisebb összeget elkülöníteni.⁴⁰ 1959-ben született arról döntés, hogy a Gyógyfürdő Vállalat többletbevételéből épüljön meg az új torony.⁴¹

A tanács vb tagjai is tudtak természetesen arról, hogy a városba érkező turisták részéről számos panasz érkezett a szolgáltató vállalatok működésével és a szolgáltatások alacsony színvonalával kapcsolatban. A pénzhiány azonban gátat szabott a fejlesztési elképzelések megvalósításának. Az egyik vb-tag ezt így fogalmazta meg: „[...] sokkal több pénz kellene, hogy gyorsabban haladjunk előre, ugyanakkor a népgazdasági keretnél a lehetőségek nem

³⁶ Agárdi Mihálynak, a Gyógyfürdő Vállalat főkönyvelőjének hozzászólása. Jegyzőkönyv Hajdúszoboszló Járási Jogú Város Tanácsa Végrehajtó Bizottságának 1960. július 8-i rendes üléséről. MNL HBML XXIII. 552. 17. k. Ő említette meg azt is a zsúfoltság érzékeltetéseként, hogy a 110 fő befogadóképességű kádfürdőben 1959 augusztusában átlagosan 224 fürdés történt.

³⁷ Ujhelyi Károly vb-tag hozzászólása. Jegyzőkönyv Hajdúszoboszló Járási Jogú Város Tanácsa Végrehajtó Bizottságának 1960. július 8-i rendes üléséről. MNL HBML XXIII. 552. 17. k.

³⁸ Beszámoló a hajdúszoboszlói Gyógyfürdő Vállalat 1960. évi munkájáról és jövő feladatairól. 1960. április 25. MNL HBML XXIII. 552. 16. k.

³⁹ Jegyzőkönyv Hajdúszoboszló Város Tanácsa Végrehajtó Bizottságának 1954. július 1-jei üléséről. MNL HBML XXIII. 552. 5. k.

⁴⁰ 115/1958. VB határozat. MNL HBML XXIII. 552. 12. k.

⁴¹ 75/1959. VB határozat. MNL HBML XXIII. 552. 14. k.

*korlátlanok [...]*⁴² Ebben a szűkre szabott finanszírozási rendszerben egy-egy kisebb javítás elvégzésének is nagy jelentősége volt.⁴³ 1957-ben a gyógyfürdő 14 pontban foglalta össze a legfontosabb hiányokat, és ezek megszüntetésére 1,8 millió forint hitelt igényelt. Az éves beszámolóban olvasható érvelés szerint a vállalat „*az egész ország dolgozóival*” kapcsolatban van. „*Eppen ezért nem közömbös, hogy a százezres tömegek milyen kényelmes ellátást kapnak és hogy a tömegek fogadtatására, ill. az igények kielégítésére hogyan készült fel.*”⁴⁴ A dokumentum világosan megfogalmazta: „*A fürdő arca csak akkor fog lényegesen változni, ha az igényelt pénz nagy részét megkapja.*” Hitelt ekkor azonban az ígéretek ellenére sem kapott. Időközben elkészült a gyógyfürdő környékének beépítésére vonatkozó tanulmányterv, amely már nagyszabású építkezéseket vetített előre,⁴⁵ valamint a gyógyfürdő fejlesztéséről szóló 60 millió forintos terv.⁴⁶ 1959-ben a megyei tanács vb támogatásáról biztosította a tervet, de figyelmeztettek arra, hogy ekkora összeget csak több lépcsőben lehet kiharcolni az Országos Tervhivatalnál, figyelembe véve azt, hogy az egész Balatonra 65 millió forintot fordítottak abban az évben.⁴⁷ Az április 17-i vb-ülés meghatározta az első lépcsőben megvalósítandó fejlesztési célokat, amelyek egyaránt szolgálták a fürdő idenyjellegének megszüntetését (terv I. üteme) és a szállás- és vendéglátás bővítését (terv IV. üteme).⁴⁸ Az 1960-ban készített beszámoló már tényként tartalmazta, hogy – a párt, a tanács és a felsőbb szervek révén – a vállalat a második ötéves terv keretszámaiból 20 millió forintot kapott, mint értékhatáron felüli beruházási keretet, amiből megvalósítják az 1957-ben készült fejlesztési terv első ütemét.⁴⁹ Jelentőségét a beszámoló készítői is tisztán látták: „*Maga az a körülmény, hogy a vállalat a II. ötéves tervben 20 millió forint előirányzással szerepel az I. ütem megvalósításához, olyan eredmény, mely lehetővé teszi, hogy az eddigi egy helyben topogásból kimozduljon és meginduljon a fejlődés útján.*” Az 1960-as években megindult a gyógyfürdő felújítása és bővítése, amely minden korábbinál nagyobb méretű fejlesztés volt, 11 év alatt 130 millió forint beruházást jelentett. Ezzel bizonyos szempontból új korszak kezdődött a vállalat történetében, mivel megteremtődött annak a lehetősége, hogy a turisztikai kereslethez igazítsa a kínálatát.

A fentiek alapján megállapítható, hogy az 1950-es években a hajdúszoboszlói turizmuspolitika számára a legnagyobb kihívást az jelentette, hogy évről évre nőtt a turisták száma, ugyanakkor a gyógyfürdő ekkorra elavult, férőhelyeinek száma változatlan, a szolgáltatások színvonala alacsony maradt. A kínálat tehát nem tudta követni a kereslet

⁴² Ujhelyi Károly vb-tag hozzászólása. Jegyzőkönyv Hajdúszoboszló Járási Jogú Város Tanácsa Végrehajtó Bizottságának 1959. április 3-i üléséről. MNL HBML XXIII. 552. 14. k.

⁴³ „*Ajfestjük a nyitott gyógymedencék körül lévő kabincsoportból a medencékre néző kabinok ajtajait és ezzel a felszabadulás óta elbanyagolt gyógyfürdő kinézése meg lesz javítva.*” Jelentés a Gyógyfürdő Vállalat, a Községgazdálkodási Vállalat és a Vendéglátó Vállalat felkészüléséről az 1958. évi fürdőidényre. 1958. április 1. MNL HBML XXIII. 552. 12. k.

⁴⁴ Beszámoló a Gyógyfürdő Vállalat 1957. évi tavaszi felkészültségéről. 1957. március 16. MNL HBML XXIII. 552. 10. k.

⁴⁵ 32/1958. VB határozat. MNL HBML XXIII. 552. 12. k.

⁴⁶ 159/1958. VB határozat. Kun László vb-elnököt bízták meg azzal, hogy a felettes szerveken keresztül érdeklődjön az Apró Antalhoz, a Minisztertanács elnökhelyetteséhez felterjesztett terv jóváhagyásáról. MNL HBML XXIII. 552. 12. k.

⁴⁷ Zs. Nagy (Hajdú-Bihar Megyei Tanács VB Tervosztálya) hozzászólása. Jegyzőkönyv Hajdúszoboszló Járási Jogú Város Tanácsa Végrehajtó Bizottságának 1959. április 3-i rendes üléséről. MNL HBML XXIII. 552. 14. k.

⁴⁸ 94/1959. VB határozat. MNL HBML XXIII. 552. 14. k.

⁴⁹ Beszámoló a hajdúszoboszlói Gyógyfürdő Vállalat 1960. évi munkájáról és jövő feladatairól. 1960. április 25. MNL HBML XXIII. 552. 16. k.

bővülését. Az évtized közepétől a városvezetés egyre komolyabban vette ezt a kihívást, és igyekezett támogatókat találni egy komplex, bővítéssel egybekötött felújítás megvalósításához. Ez a kínálat kereslethez igazítását szolgálta, és az 1960-as években meg is valósult. Ugyanakkor feszültséget okozott, hogy az egyes tanácsi vállalatok nehezen működtek együtt egymással, munkájukat nem volt könnyű összehangolni. A fürdő hatékony működését akadályozta az is, hogy nem volt világos az egyes feladatok elhatárolása sem.

Év	1950	1951	1952	1953	1954	1955	1956	1957	1958	1959	1960
Látogatószám (ezer fő)	450	447,3	612,5	654,3	618,8	664,2	754	663,6	710	765	825

1. táblázat. A hajdúszoboszlói fürdő látogatottsága 1950–1960.⁵⁰

A turizmus további tárgyi feltételei

Az előbbieken a termálvízre mint turisztikai vonzerőre épülő, a turisztikai infrastruktúrát jelentő gyógyfürdő működését tekintettük át.⁵¹ Érdeemes emellett megvizsgálni, hogy a városvezetés hogyan irányította az idegenforgalmi kínálat érdekében a többi szolgáltatót. A gyógyfürdő mellett a másik tanácsi irányítás alatt álló vállalat, amelynek szolgáltatásait a helybeliek mellett a turisták is nagy tömegben vették igénybe, a Vendéglátó Vállalat volt. Ez a vállalat működtette a város turisztikai szuprastruktúrájának⁵² nagy részét, éttermeket, cukrászdákat, italboltokat, szálláshelyeket üzemeltetett. Üzemegységei már az 1950-es években korszerűtlennek számítottak az éves beszámolók szerint. Ezek korábban kocsmákként működtek, így a berendezéseik és maguk az épületek is elavultnak számítottak. Ezért 1959-ben az intézkedési tervben szereplő 800 ezer forint nagy részét a vállalat a hiányosságok pótlására költötte.⁵³ Nem voltak jobb állapotban a cukrászdák sem. 1958-ban úgy értékelték, nincs a városban korszerűen berendezett cukrászda, sőt a meglévő helyiségek arra sem alkalmasak, hogy ilyenné alakítsák át azokat.⁵⁴ A vb határozatban szólította fel a vállalatot a higiéniai előírások betartására a cukrászdákban: gondoskodjanak a tisztaságról, a női alkalmazottak kössék be a fejüket kiszolgáláskor, a szennyvizet pedig ne öntsék az utcára.⁵⁵ A fürdő környéki egységek ugyancsak lepusztult állapotban voltak. A Vörös Hadsereg útja 40. alatti söntést és a József Attila u. 2. szám alatti vendéglőt olyan lepusztult állapotban találták 1953-ban az ellenőrzés során, hogy a vb az előbbi 48 órára bezáratta és elrendelte nagytakarítását, utóbbiban pedig megtiltotta

⁵⁰ Kun 1975. 726.

⁵¹ Michalkó 2012. 113.

⁵² A turisztikai szuprastruktúra magába foglalja a desztináció szálláshely- és vendéglátóipari kínálatát, az eze-
ket színesítő egyéb kínálatot. Michalkó 2012. 115.

⁵³ Beszámoló a Gyógyfürdő, Községgazdálkodási Vállalat és Vendéglátóipari Vállalat tavaszi felkészültségéről. 1959. március 31. MNL HBML XXIII. 552. 14. k.

⁵⁴ Jelentés a Gyógyfürdő Vállalat, a Községgazdálkodási Vállalat és a Vendéglátó Vállalat felkészüléséről az 1958. évi fürdőidényre. 1958. április 1. MNL HBML XXIII. 552. 12. k.

⁵⁵ 303/1952. VB határozat. MNL HBML XXIII. 552. 3. k.

a melegétel készítését és kiszolgálását.⁵⁶ A fürdőben lévő strandvendéglőt ugyanekkor roskadozó fabódénak nevezték. „*Nem is szolgálja azt a célt, hogy a dolgozók ott jólérezzék magukat.*”⁵⁷ Az itteni üzletek üzemeltetésével kapcsolatban számos panasz volt a fürdővezetésnek. Például a fürdőzáráskor végzett áruszállítás zavarta a fürdővendégek közlekedését. El akarták érni a pihenőcsarnok büféjének bezárását is, mivel az ott zajló italozás – indoklásuk szerint – zavarta „*a fürdőből kiszállt pihenő dolgozókat*”.⁵⁸

A városba látogató turisták egyre növekvő száma olyan kihívások elé állította a Vendéglátó Vállalatot (és, tegyük hozzá, a tanácsot is), amelyeknek nagyobb mértékű beruházások híján egyre kevésbé tudott megfelelni. 1959-ben már csaknem 800 ezer vendég látogatott el Hajdúszoboszlóra, a pénzhiány azonban gátat szabott a komolyabb fejlesztések megvalósításának, akárcsak a gyógyfürdő esetében. Ezzel kapcsolatban a vb elé került beszámoló megállapította: „*A Városi Tanácsnak mind nagyobb gondot okoz e nagyszámú üdülővendég elhelyezése, ellátása. A Vendéglátó Vállalat szűk szálloda kapacitása a jelentkező igényeket csak részben elégíti ki. A Vendéglátó Vállalat az évek során üzlethálózatát, az üzletek felszerelését, berendezését nagy költséggel korszerűsítette és a megnövekedett igényeknek megfelelően új gépi felszereléssel látta el. Ez érben is a vendégek jobb és kulturáltabb kiszolgálására, az üzlethelyiségek tatarozására, felújítására munkatervet, intézkedési tervet készített. Meg kell azonban mondani, hogy a pénzügyi keretek csak korlátozott mértékben teszik lehetővé a követelményeknek megfelelő üzlethálózat kialakítását.*”⁵⁹ A vállalat azzal igyekezett az üdülők igényeit kielégíteni, hogy az egyes üzemegeknek eltérő profilt adott, hogy így differenciálja a kínálatot.⁶⁰

Korábban láthattuk, hogy a fürdőben az ivóvízellátás éveken keresztül problémát okozott. Ugyanígy nem látta biztosítottak a vb a szezonban a „beutalt dolgozók” italellátását. Különösen a sörrel való ellátás okozott gondot annak ellenére is, hogy Hajdúszoboszló kiemelt ellátást kapott a turizmus jelenléte miatt. A vb a megyei tanács kereskedelmi osztályvezetőjét kérte, hogy „*eddig jóindulatú gondoskodását ezután is biztosítsa*” a város „*különleges helyzetére*” tekintettel, ami alatt az üdülővendégek tízezres tömegeinek jelenlétét értették.⁶¹

A városban az üdülők számához képest meglehetősen kevés volt a szálláshelyek száma. Különösen a szállodai kapacitás bizonyult az igényekhez képest elégtelennek. A gyógyfürdő fejlesztési tervében éppen ezért szerepelt egy új, 200 ágyas szálloda és étterem megépítése. A Vendéglátó Vállalat 1959-ben csak 100 ággyal rendelkezett, és az

⁵⁶ 227/1953. VB határozat. A helyiségek „*falai piszkosak, padlózata gondozatlan, szemetes. A helyiségben több oda nem való tárgy (üres bordók, üres székizéges üvegek ládászámra) van raktározva. [...] A sötét mögötti polcokat borító üveglapok porosak, piszkosak.*” MNL HBML XXIII. 552. 4. k.

⁵⁷ Kovács Gyulának, az üdülő állandó bizottság elnökének hozzászólása. Az 1953. március 7-i vb-ülés jegyzőkönyve. MNL HBML XXIII. 552. 4. k.

⁵⁸ 40/1955. VB határozat. MNL HBML XXIII. 552. 5. k.

⁵⁹ Beszámoló a Gyógyfürdő, a Községgazdálkodási és a Vendéglátóipari Vállalat tavaszi felkészültségéről. 1960. április 25. MNL HBML XXIII. 552. 16. k.

⁶⁰ A Gambrinusz Szállodában, mivel oda főleg fővárosi vendégek jártak, a budapesti Dárdai zenekart alkalmazták, amely korábban a Gellért Szállodában játszott. A Napfény Eszpresszóban, amely éjjeli mulatóként működött, zongorista-énekest, a Szabadság Szállóban cigányzenekart, a Strandvendéglőben táncczenekart alkalmaztak 1958-ban.

⁶¹ 34/1957. VB határozat. MNL HBML XXIII. 552. 10. k. A vb-üléseken szóba került, hogy sör nem fog ugyan korlátlan mennyiségben rendelkezésre állni, de Szoboszló sokkal több sört kap, mint a megye bármely része. 1957-ben volt ugyanis olyan település, ahol nyolc napig nem volt sör. Kürtösi Károly hozzászólása. Jegyzőkönyv Hajdúszoboszló Járási Jogú Város Tanácsa Végrehajtó Bizottságának 1958. április 7-i üléséről. MNL HBML XXIII. 552. 12. k.

IBUSZ fizetővendég-szolgálat is csupán 400-500 magánüdülőt tudott nyaranta szállás céljára biztosítani a vendégeknek.⁶² Utóbbiak valószínűleg nem biztosítottak minőségi szolgáltatást, mivel a primitív jelző szerepel mellettük a szövegben.

A szálláshiányt és az üdülővendégek tömeges jelenlétét a helyi társadalom egyes csoportjai jövedelemszerzésre tudták használni. A vb 1952-ben tárgyalta a fürdővendégek elhelyezése körüli „rendellenességeket”, ami nem volt más, mint az erőszakos vendégfogók megjelenése. A testület a jelenséget negatívan értékelte, ami a nyelvi elemekből is kitűnik. Az autóbuzsmegállónál „*dolgozni nem akaró, csavargó elemek*” megrohanják a vendégeket és rájuk erőszakolják a szolgáltatásaikat, ami szálláshelyre kíséresből és csomag-hordásból áll. Mindezért egy éjszakai szállásdíjnak megfelelő összeget fizet nekik a vendég és a szállásadó is. A vb úgy határozott, hogy 1-2 megbízható személy részére ad ki szállásközvetítői engedélyt, a buszmegállókat pedig rendőrszemmel figyelje az illegális tevékenység megelőzése céljából.⁶³ A következő évben a vb három helyi lakosnak engedélyezte a hordári tevékenységet, és szigorúan kikötötte, hogy a vendégek elhelyezésével nem foglalkozhatnak, mert ezt csak az IBUSZ városi megbízottja végezhette.⁶⁴

A harmadik nagy városi tanácsi szolgáltató vállalat a Községgazdálkodási Vállalat volt. Feladatai közé tartozott a köztisztaság fenntartása, államosított ingatlanok kezelése és karbantartása, kertészeti munkák végzése, parkosítás, helypénzszedés, mérlegház-kezelés, helyi és helyközi fuvarozás, nyilvános illemhelyek üzemeltetése, szennyvízszívó tisztítása.⁶⁵ Tevékenységi köre lefedte a közlekedés, közmű, kommunikáció fogalmakkal leírható alap-infrastruktúra egy részét, amelyek nélkül – a turisztikai szakirodalom megállapítása szerint – nem lehetséges a turizmus fejlesztése.⁶⁶ A vállalat munkája tehát nagyban hozzájárult a városba látogató vendégek komfortérzetének alakulásához. Úgy tűnik, az 1950-es években a köztisztaság megteremtése és megőrzése komoly kihívást jelentett Hajdúszoboszlón. Panaszra adott okot, hogy sok szemét volt a fürdőben, amelynek elszállításáról nem mindig gondoskodtak.⁶⁷ A szemétszállítás mellett az utak portalanítása jelentett állandó problémát, a hangsúlyt csupán a fürdő környékének és az odavezető utaknak a takarítására helyezték.⁶⁸ Annak ellenére, hogy a városvezetést sok bírálat érte a por és a

⁶² 94/1959. VB határozat. MNL HBML XXIII. 552. 14. k. A szálláshelyek számát a Gambrinusban úgy sikerült 3-4 szobával bővíteni, hogy felszámolták a raktárat, irodákat vontak össze, folyosórészt falaztak be. Természetesen ezekkel a módszerekkel nem sikerült a keresletnek megfelelő mértékben bővíteni a szállodát. Kürtösi Károly hozzászólása. Jegyzőkönyv Hajdúszoboszló Járási Jogú Város Tanácsa Végrehajtó Bizottságának 1958. április 7-i üléséről. MNL HBML XXIII. 552. 12. k.

⁶³ 181/1952. VB határozat. MNL HBML XXIII. 552. 3. k. Adminisztratív eszközökkel nem lehetett megszüntetni a vendégfogást, amely napjainkban is létező jelenség. A neppereknek is nevezett vendégfogók tevékenysége ma is tiltott. L. Hajdúszoboszló Város Önkormányzata Képviselő-testületének 12/2010. (VII. 01.) számú rendelete a közterület-használat, közterület-hasznosítás helyi szabályairól szóló 5/2009. (II. 26.) számú rendeletének módosításáról. A módosítás – vendégfogó/nepper fogalmának meghatározásakor az illegális jövedelemszerzést emeli ki: „*jogosulatlanul – jellemzően közterületen – tevékenykedő, mások ingatlanát ellenértékért vendégeknek szálláshelyként felkínáló, ezzel illegális jövedelmet szerző személy.*” www.hajdusoboszló.eu

⁶⁴ 172/1953. VB határozat. MNL HBML XXIII. 552. 4. k.

⁶⁵ Jegyzőkönyv Hajdúszoboszló Város Tanácsa Végrehajtó Bizottságának 1954. június 18-i üléséről. MNL HBML XXIII. 552. 5. k.

⁶⁶ Michalkó 2012. 110.

⁶⁷ Jegyzőkönyv Hajdúszoboszló Város Tanácsa Végrehajtó Bizottságának 1955. február 4-i üléséről. MNL HBML XXIII. 552. 6. k.

⁶⁸ 1958-ban ezt a tervek szerint négy utcseprő végezte a fürdőnél és a Vörös Hadsereg útján, négy pedig a Hősök terét, a Rákóczi és a Bocskai utcát és a piacokat takarította. Négy beton szemégyűjtőt akartak elhelyezni a gyógyfürdőnél, a Szabadság Szállónál, a piacnál és a Rákóczi utcán. Jelentés a Gyógyfürdő Vállalat,

piszok miatt,⁶⁹ az utak portalánítása megoldhatatlan feladatnak látszott, éveken át húzó-dott a locsolókocsik beszerzése.⁷⁰

A köztisztaság és ezzel együtt a közterületek parkosítása Hajdúszoboszló fürdőváros jellegének kialakítása miatt volt fontos a városvezetés számára. Ezt a célt szolgálta a település központjában lévő Hősök tere parkosítása, amely már az 1955. évi községpolitikai tervben szerepelt.⁷¹ Ugyanebben a dokumentumban fogalmazták meg a piacnak innen, a főtérről a szomszédos Bethlen utcára való áthelyezésének szükségességét, mivel „*az ezzel kapcsolatban naponta összegyűlő szemét rendkívül kedvezőtlen képet nyújt városunkról.*” Az új piac is poros és piszkos volt, amit jelentős részben a szekerek jelenlétének tulajdonítottak. Hasonló okból szólította fel a vb az állomásfőnökséget, hogy gondoskodjon a vasútállomás külső-belső tisztaságáról, és arról, hogy ne ácsorogjanak ott konflisok és kocsik, amik a kosz fő forrásának számítottak.⁷² Tisztasági és esztétikai okokból, valamint az üdülők nyugalmanak védelme érdekében a gyógyfürdő előtti parkban megtiltották az árusítást.⁷³ A parkok fenntartása szempontjából nehézséget jelentett, hogy a lakosság egy része nem esztétikai tényezőnek tekintette ezeket, hanem praktikusán használta azokat: állatot legeltettek, felásták és hazavitték a kiültetett virágokat. Emiatt a vb a rendőrséget kérte fel a parkok fokozottabb védelmére.⁷⁴

A város alap-infrastruktúrájának része az úthálózat is. A városvezetés arra törekedett, hogy a 4. számú főút fürdőszézonban túlsúfolt vasútállomás és gyógyfürdő közötti szakaszát tehermentesítse. Ezért merült fel egy kiegészítő út kiépítésének terve, amely a Rákóczi – Bocskai – Hőgyes – Arany János utcákon haladt a Jókai sorig.⁷⁵ Ugyancsak a főútvonal tehermentesítésére a Major utcán tervezték kiépíteni az autóbusz-körforgalmat.⁷⁶ Már az 1955. évi községpolitikai tervben hangsúlyosan szerepelt a járdaépítés és a járdafelújítás. Mivel nem volt erre a célra elég fedezet, fokozottabban vették igénybe a

a Községgazdálkodási Vállalat és a Vendéglátó Vállalat felkészüléséről az 1958. évi fürdőidényre. 1958. április 1. MNL HBML XXIII. 552. 12. k.

⁶⁹ Szombathelyi Gyula, a tanács pénzügyi osztályának vezetője egy vitában a bírálók között említette a megyei pártbizottságot, a SZOT-ot és Kisfaludi Strobl Zsigmond szobrászművészt. Ujhelyi Károly vb-tag pedig ki-mondta, hogy az idelátogató vendégek Szoboszlót piszkos városként jellemzik. Jegyzőkönyv Hajdúszoboszló Járási Jogú Város Tanácsa Végrehajtó Bizottságának 1958. október 31-i üléséről. Jelentés a Gyógyfürdő Vállalat, a Községgazdálkodási Vállalat és a Vendéglátó Vállalat felkészüléséről az 1958. évi fürdőidényre. 1958. április 1. MNL HBML XXIII. 552. 12. k.

⁷⁰ Takács József, a Mezőgazdasági Állandó Bizottság elnöke úgy vélte, hogy Hajdúszoboszlón nagyon nehéz megoldani az utak portalánítását, mert a fürdőváros jelleg mellett a lakosság 90%-a mezőgazdasággal foglalkozik, nem úgy, mint Hévízen vagy Harkányban. Jegyzőkönyv Hajdúszoboszló Járási Jogú Város Tanácsa Végrehajtó Bizottságának 1958. október 31-i üléséről. MNL HBML XXIII. 552. 13. k. Czeglédi Lajos, a Községgazdálkodási Vállalat igazgatója ugyanitt elmondta, hogy két műszakban kellene dolgoznia a locsolókocsinak, hogy a központi utcákon kívül máshová is eljusson, de ehhez nincs meg a létszám és a béralap.

⁷¹ Hajdúszoboszló Város Tanácsa községpolitikai terve, 1955. március 15. MNL HBML XXIII. 552. 6. k.

⁷² 303/1952. VB határozat. MNL HBML XXIII. 552. 3. k.

⁷³ „[...] az utóbbi időben itt valóságos zsidógó alakult ki.” 102/1959. VB határozat. MNL HBML XXIII. 552. 14. k.

⁷⁴ 71/1958. VB határozat. MNL HBML XXIII. 552. 12. k. A megyei tanács képviselője már az 1955. február 4-i vb-ülésen felvetette, hogy a tanács községgazdálkodási csoportja készítsen szabályrendeletet, kötelezze a lakosságot ennek betartására, kirívó esetekben büntető szankciókat alkalmazzanak a parkrongálókkal szemben. MNL HBML XXIII. 552. 6. k.

⁷⁵ 1956-ban 309 ezer forintot terveztek a makadámút építésére. Jelentés az 1955. évi községpolitikai terv végrehajtásáról, valamint az 1956. évi városfejlesztési terv fő mutatóiról. 1956. március 6. MNL HBML XXIII. 552. 8. k.

⁷⁶ A finanszírozás a megyei tanács belső útépítésre szánt 150 ezer Ft-os tervhiteléből történt. 72/1953. VB határozat. MNL HBML XXIII. 552. 4. k.

lakosság társadalmi munkáját, ami azonban rossz minőségben végzett munkát eredményezett. Ez is hozzájárulhatott ahhoz, hogy 1958-ban úgy értékelték, „*járda és villanyhálózat tekintetében a város eléggé el volt hanyagolva az elmúlt években*”.⁷⁷

Összegzés

Az 1950-es években a turizmusfejlesztés irányítását Hajdúszoboszlón elsősorban a tanács végrehajtó bizottsága végezte. A vizsgált időszakban a turizmus nem teljesen azt jelentette, mint napjainkban. Elsősorban szociális turizmust értettek alatta, azaz az állami, illetve szakszervezeti támogatással megvalósuló munkásüdültetést. Megmutatkozott ez a fogalomhasználatban, a dokumentumokban a turistákat beutalt dolgozók, pihenő dolgozók, dolgozók, üdülővendég vagy egyszerűen csak vendég szavakkal jelölték a leggyakrabban. A turizmussal kapcsolatos kérdések nem egyforma intenzitással jelentek meg az 1950-es években a vb ülésein. Az évtized első felében a mezőgazdaság szocialista átszervezésével, a kollektivizálással összefüggő feladatok domináltak. Az évtized közepétől egyre több alkalommal foglalkozott a vb turizmuspolitikával.⁷⁸ Ebben közrejátszottak az országos politikai változások,⁷⁹ valamint a fürdőlátogatók egyre növekvő száma, és a tanács felettes szerveinek panaszai és észrevételei, amelyek az alacsony színvonalú szolgáltatások miatt érték a városvezetést. Az egész évtizedre jellemző az 1954. évi beszámoló megállapítása, miszerint a fürdő elhanyagolt állapotú a fejlesztések, nagyobb beruházások hiánya miatt. Így a fürdőfejlesztés és -bővítés egyre sürgetőbb feladattá vált az 1950-es években. A látogatottság folyamatosan növekedett, a férőhelyek száma és a szolgáltatások színvonala ugyanakkor szinte változatlan maradt. A fejlődés tehát nem tartott lépést a látogatottság növekedésével.

Hajdúszoboszlóra az ország minden vidékéről érkeztek üdülővendégek, „dolgozók”, akik az itt tapasztaltak alapján alkottak véleményt a településről. Ezt a tényt a városvezetés igyekezett érvként használni a turizmusfejlesztés során. Emellett arra törekedett, hogy egy rendezett fürdőváros imázsát alakítsa ki. Azonban számos terv megvalósítását megakadályozta a pénzhiány. A vb feladata volt a fejlesztés lehetséges támogatóinak és hitel-lehetőségeknek a keresése, a felettes szervek jóindulatának biztosítása. Éppen ezért fogalmazták meg: „*A Vb. a Gyógyfürdő fejlesztését nemcsak helyi vonatkozásban, hanem országos viszonylatban is életbe vágóan fontos kérdésnek és elodázhatatlanul megoldandó feladatnak tartja*.”⁸⁰ A vb-ülések résztvevői tisztában voltak Hajdúszoboszló országos idegenforgalmi

⁷⁷ Márton Gábor hozzászólása. Jegyzőkönyv Hajdúszoboszló Járási Jogú Város Tanácsa Végrehajtó Bizottságának 1958. március 28-i üléséről. MNL HBML XXIII. 552. 12. k.

⁷⁸ Michalkó Gábor meghatározása szerint: „*A turizmuspolitika a döntéshozói mechanizmusban részt vevő személyek és szervezetek turizmushoz fűződő viszonyának a megtestesülése. [...] A turizmuspolitika megmutatja, hogy a döntéshozói hatalom – legyen az demokratikus vagy diktatórikus – mennyire elkötelezett az ágazat versenyképességének megteremtésében, megtartásában és fejlesztésében. [...] A hatalomnak éppen az az elsődleges feladata, hogy kijelölje mindazokat a kereteket, amelyek között a turizmus összes érintettjének megelégedettségére bonyolódhat a vendégforgalom. A keretfeltételek kiépítésében a hatalomnak is részt kell vállalnia, döntéseivel egyrészt a lehető legszélesebb mértékben elő kell segítenie a vállalkozások eredményes üzletmenetét, másrészt hozzá kell járulnia ahhoz, hogy a turizmus a társadalom életminőségének javulásában is szerepet kapjon. Mindezt cserébe a szükséges és elégséges mértékben szabályozott piac résztvevőitől önmaga működtetéséhez elengedhetetlen adóbevételekre és járulékokra tehet szert.*” Michalkó 2012. 219.

⁷⁹ A fürdőállalat felkészültségéről szóló éves jelentésekben és a vb ülésein az MDP III. kongresszusának irányelveire (a dolgozók igényeinek fokozottabb kielégítése), valamint az MDP KV 1956. III. 12-i határozatára (lakosság jobb ellátása) hivatkoznak legtöbbször.

⁸⁰ 34/1957. VB határozat. MNL HBML XXIII. 552. 10. k.

jelentőségével, de turisztikai kínálatának korlátozott voltával is.⁸¹ A fejlesztési lehetőségek hiánya felértékelte a szolgáltató vállalatok kapacitásának minél teljesebb kihasználását. Így a vb feladatai közé tartozott az egyeztetés a turizmus lebonyolításában részt vevő vállalatok között a zavartalan együttműködés érdekében. Annak ellenére, hogy a koordinációs munka korántsem bizonyult problémamentesnek, az 1950-es évek végére mégis sikerült azt elérni, hogy 15 éves rekonstrukciós terv keretében megújuljon és bővüljön a hajdúszoboszlói gyógyfürdő.

Nem kétséges azonban, hogy ez a nagyarányú fürdőfejlesztés nem egyedül a helyi tanács végrehajtó bizottságának „érdeme”. További kutatást igényel a megyei tanács szerepe, amely támogatta a fürdőfejlesztést, részt vett az említett fejlesztési terv elkészítésében is.⁸² Eddig ismeretlen, hogy milyen szerepe volt a városi pártbizottságnak a fejlesztésekben. A vb-jegyzőkönyv arra enged következtetni, hogy a városi pártbizottság ösztönző szerepet játszott a vállalatok működésében.⁸³ További vizsgálat tárgya lehet a lakosság viszonya a fürdőfejlesztésekhez, amely a szórványos utalások alapján korántsem mondható problémamentesnek. Éles ellentét volt a rendszeresen takarított központi utcák és a város külterületének látványa között.⁸⁴ Ugyanakkor a lakosság komoly mértékben hozzájárult a fürdő- és városfejlesztéshez a társadalmi munka révén. Ezt az 1950-es években előszeretettel vette igénybe a városvezetés a járdaépítésekhez és javításokhoz.⁸⁵ Annak ellenére tehát, hogy az 1950-es években nem történtek meg a várva várt nagyszabású turisztikai beruházások Hajdúszoboszlón, mégis jelentős volt, hogy a városvezetés egyre fokozódó figyelemmel tekintett a turizmusra, és ezzel előkészítette a következő évtized nagyarányú fejlesztését, amely több évtizedes lemaradást pótoló a város turisztikai infrastruktúrájában.

---

⁸¹ Fehér Lajos vb-tag az 1958. március 28-i ülésen elmondta, hogy sok vendég szerint Hajdúszoboszlón a víznél egyebet nem lehet látni, és itt minden elhanyagolt állapotban van. MNL HBML XXIII. 552. 12. k.

⁸² A megyei tanács támogatására utal az is, hogy 1959-ben a megyében 3,8 millió forint állt rendelkezésre útfelújításra, ebből 990 ezer forint jutott Hajdúszoboszlónak. Zs. Nagy (Hajdú-Bihar Megyei Tanács VB Tervosztálya) hozzászólása. Jegyzőkönyv Hajdúszoboszló Járási Jogú Város Tanácsa Végrehajtó Bizottságának 1959. április 3-i üléséről. MNL HBML XXIII. 552. 14. k.

⁸³ A városi pártbizottság irányító szerepére utal Angyal László (Hajdú-Bihar Megyei Tanács VB Építési, Közlekedési és Vízügyi Osztályának vezetője) egyik megjegyzése. Szerinte a Gyógyfürdő Vállalat vezetésének 1960-ban tapasztalt kezdeményezőkézsége annak volt köszönhető, hogy a városi pártbizottság felvetette, a vállalat egyhelyben toporog. Jegyzőkönyv Hajdúszoboszló Járási Jogú Város Tanácsa Végrehajtó Bizottságának 1960. július 8-i rendes üléséről. MNL HBML XXIII. 552. 17. k.

⁸⁴ Az 1959. április 3-i vb-ülésen Ujhelyi Károly vb-tag megállapította: „A lakosság állandóan azt duruzsolja, hogy a községfejlesztési alap a fürdőfejlesztésre megy, és a Fertő utcán még járda sincs, és ezt a dolgozók jogosan vetik fel. [...] Szoboszló külterülete nagyon csúnya képet mutat, egyes utcák teljes mértékben elhanyagolt falusi képet mutatnak.” MNL HBML XXIII. 552. 14. k.

⁸⁵ Ugyanakkor éppen a járdaépítéseknel mutatkozott meg talán leginkább, hogy bár a társadalmi munka jelentős értéket hozott létre, minőségileg igencsak kifogásolható volt. Az 1956. évi jelentés megállapította: „A legnagyobb hiányosság a községpolitikai terv végrehajtása során abban mutatkozott meg, hogy a kivitelezéseknél nem fektettünk kellő súlyt a minőségi munkára. Ez elsősorban vonatkozik a járdák lerakására, amikor is a kivitelezőktől nem követeltük meg, hogy a betonlapokat és más járdázásboz felhasznált építő anyagokat megfelelően előkészített alapra rakják le. De megnyilvánult ez a minőségi kifogásolhatóság más vonalon is.” Jelentés az 1955. évi községpolitikai terv végrehajtásáról, valamint az 1956. évi városfejlesztési terv fő mutatóiról. 1956. március 6. MNL HBML XXIII. 552. 8. k.

István Nagy

“... we need a lot more money to move forward faster ...”

Tasks of Tourism Development in the 1950s in Hajdúszoboszló in the Light of the Minutes of the Meetings of the Council's Executive Committee

In Hajdúszoboszló, after the exploration of the thermal water in 1925, the tourist attraction and offers of the settlement were established.

This study examines the role of city management in tourism development during the “difficult years” of the history of Hungarian tourism, in the 1950s.

To present the local tourism policy, the author uses the minutes of the city council executive committee meetings as a source.

In Hajdúszoboszló, the tasks of tourism were mostly included in the agenda of the meetings of the council and the executive committee through reports on the annual operations of the three large service companies under the control of the council (Spa Company, Catering Company, Municipal Management Company).

Through these, the author presents the ideas of spa development, as well as the steps taken in order to create and improve the additional material conditions of tourism, i.e. the infrastructure and superstructure of tourism.

Források

Levéltári források

- MNL HBML Magyar Nemzeti Levéltár Hajdú-Bihar Megyei Levéltára
XXIII. 552. Hajdúszoboszló Járási Jogú Városi Tanács Végrehajtó Bizottságának iratai. Végrehajtó Bizottsági jegyzőkönyvek.

Sajtóforrások

- Független Hajdúság (1925–1926)
Magyar Közlöny (1946, 1949)
Magyar Közlöny – Törvények és rendeletek tára (1949)
Magyar Közlöny – Törvények és törvényerejű rendeletek tára (1950)
Néplap (1946)

Szakirodalom

- Erdei 2006. Erdei Gyula: A hajdúszoboszlói gyógyfürdő nyolc évtizede 1925–2005. In: Tanulmányok Hajdúszoboszló múltjából és jelenéből. Szerk.: Dr. Gazdag István, Vida Lajos. Hajdúszoboszló, 2006. 563–610.
- Gonda 2016. Gonda Tibor: A turisztikai termékfejlesztés elméleti alapjai. PTE KPVK, [Szekszárd], 2016.
- Kun 1975. Kun Károly: A hajdúszoboszlói gyógyfürdő. In: Hajdúszoboszló monográfiája. Szerk.: Dankó Imre. Hajdúszoboszló, 1975. 695–752.
- Kun 1984. Kun Károly: A hajdúszoboszlói gyógyfürdő felszabadulás utáni története. In: Tanulmányok és dokumentumok Hajdúszoboszló felszabadulás utáni történetéből, 1944–1980. Szerk.: Gazdag István. Hajdúszoboszló [Debrecen], 1984. 143–169.
- Michalkó 2011. Michalkó Gábor: A turisztikai termék. In: Turisztikai terméktervezés és fejlesztés. Vezető szerk.: Uő. PTE, 2011. (elektronikus tananyag, <http://www.eturizmus.ttk.pte.hu>)

- Michalkó 2012. Michalkó Gábor: Turizmológia. Elméleti alapok. Bp., 2016. (Változatlan utánnomás.)
- Pallai 2015. Pallai László: Turizmuspolitika az Európai Unióban. In: A víz szakralitása. Vallási terek, vallási migráció és a vízkultusz. Szerk.: Szonda István. Debrecen, 2015. 76–85.
- Rubovszky–Szigeti–Walkó 2009. Rubovszky András, Szigeti Andor, Walkó Miklós: A magyar vendéglátás és turizmus újkori története. Bp., 2009.
- Szálkai 2015. Szálkai Tamás: „... *el kell indulni azon az úton, mely a fejlődés első lépcsőjéhez vezet...*” A városi kezelésbe visszakerült hajdúszoboszlói fürdő fejlesztési terve (1930). In: A Bocskai István Múzeum Évkönyve II. Szerk.: dr. Bihari-Horváth László. Hajdúszoboszló, (2015). 409–418.
- Veress 1942. Veress Béla: A hajdúszoboszlói hőforrások hasznosítása. 15 év a hőforrások szolgálatában 1927–1941. Hajdúszoboszló, 1942. (A szerző saját kiadása.)